

POVIJESNA PODLOGA GORANSKOGA DIJALEKATNOG STANJA

JOSIP LISAC
Filozofski fakultet u Zadru
Faculty of Philosophy in Zadar

UDK: 808.62-087
Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper

Primljeno : 1999-05-15
Received

U prilogu se obrađuju podatci iz goranske povijesti, poglavito oni što su oblikovali suvremeno dijalekatno stanje. Na taj je način objašnjena današnja izrazito izdiferencirana dijalekatna situacija s vrlo različitim govorima kajkavskoga, čakavskoga i štokavskoga tipa.

U znanstvenoj se literaturi ističe kako je Gorski kotar možda najizrazitiji primjer zapostavljanja regionalne povijesti u hrvatskoj historiografiji (*Gorski kotar*, Delnice 1981., str. 44) te da u cijeloj Hrvatskoj nema ovećeg kraja što bi se u hrvatskoj povijesti rjeđe spominjao negoli Gorski kotar (R. Horvat, "Zapljena Zrinjskih imanja", *Hrvatsko kolo*, 4/1908., str. 219; A. Rački, *Iz prošlih dana općine Liča i Fužine*, Rijeka, s. a., str. 7). No iako je broj povijesnih priloga (uključujući i opsežne) o goranskoj prošlosti dosta velik, svakako je istina da povijest toga područja dosad nije dovoljno proučena a nakon priloga Radoslava Lopašića, Emilija Laszowskog, Rudolfa Strohala i drugih potkraj prošlog i u prvoj polovici našeg stoljeća, u posljednje se doba rezultati istraživanja učestalo pojavljuju, pri čemu se poglavito ističe monumentalna monografija *Gorski kotar*.¹

Na temelju dosadanih istraživanja ovdje ćemo dati sažeti pregled goranske povijesti, i to ponajprije ovisno o tome koliko su povijesne činjenice uvjetovale današnje dijalekatno stanje na tom terenu. Odatle je sasvim jasno da ćemo se nešto podrobnije baviti novijim zbivanjima, ne onima najstarijim. U Gorskom kotaru registriramo kajkavski goranski dijalekt, ikavsko-ekavski čakavski, štokavski zapadni bosanskohercegovački te istočnohercegovački, također štokavski. Uz sve te dijalekatne fizionomije imaju i zapadni i istočni tip (J. Lisac, *Hrvatski dijalekti i jezična povijest*, Zagreb 1996., str. 22-31).

Historija bilježi nazočnost čovjeka na goranskom prostoru u razdoblju prije dolaska Slavena u današnja obitavališta na Balkanu. Iako to područje jamačno nije osobito privlačilo stanovništvo, ipak su u Medvjedojoj pećini kod Lokava pronađeni tragovi čovjekova postojanja u prethistoriji, u doba paleolita (*Gorski kotar*, str. 46, 281; *Enciklopedija Jugoslavije*, 1. Zagreb 1980., str. 248). Smješten na području koje su od 9. stoljeća pr. n. e. do dolaska Rimljana početkom nove ere naseljavali Japodi, današnji Gorski kotar nije imao, čini se, većih naselja toga ilirskog plemena, ali je manjih naseobina svakako moglo biti. Takva pretpostavka može se temeljiti na činjenici što su u pećinama Tetinja jama kod Lukovdola i Hajdov hiža kod Broda na Kupi pronađeni ostatci japodske keramike iz starijeg željeznog doba (900-800. god. pr. n. e.).² U Bosiljevu nađena je brončana kopča iz mlađeg željeznog doba (oko 3. st. pr. n. e.).³ Rimske ceste zaobilazile su taj kraj, pa se može zaključiti da tu većih naselja nije bilo; ipak, rimski carski novčići nađeni su na delničkom području, a, izgleda, i na mrkopaljskom.⁴ Trajna je značajka veća naseljenost istočnoga perifernog dijela Gorskoga kotara odnosno tomu području susjednoga,⁵ a bit će da je i naseljavanje uopće otpočelo s istoka; u skladu s time valja promatrati i razne spomenike sačuvane od starine oko Bosiljeva, a tu je možda bio, kako bilježe Lopašić i Strohal, i oveći rimski grad Levund.⁶ Rimljani su izgradili i obrambeni zid, limes, od Rijeke do Prezida i dalje u Sloveniju, u svrhu zaštite Zapadnog Rimskog Carstva od barbara, i to u prvim stoljećima naše ere.⁷ Ostatci toga zida još se mjestimice čuvaju.

Iako "prva stranica hrvatske povijesti još nije do kraja napisana" (Nada Klaić, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, Zagreb 1971., str. 139), kad se radi o seobi Slavena u današnju postojbinu na slavenskom jugu svakako je za našu temu važno zabilježiti njihov dolazak u Istru krajem 6. stoljeća (S. Antoljak, "Problematika najranijeg doseljenja i nastanjenja Slavena - Hrvata u Istri", *Starine*, 48/1958., str. 47-83; M. Kos, "O stariji slovenski kolonizaciji v Istri", *Razprave SAZU*, I/1950., str. 53-82). Slovenci su naselili područje tršćanskog krasi i područje do Čičarije i Bužeštine, a Hrvati veći dio Istre, Hrvatsko primorje i kvarnerske otoke. Druga struja Hrvata zaposjela je dio Gorskoga kotara, Liku i dio Pounja te se na taj način prethodno prijeđeni prostor popunjavao ljudstvom. Vjerojatno je prvim hrvatskim stanovništvom u Gorskom kotaru naseljavan kraj oko Bosiljeva, osobito južniji tereni. Zanimljivo je spomenuti kako se ističe da su Kostel i Bela krajina prvotno (od 6. stoljeća) naseljavani s juga, s područja današnjega Gorskoga kotara; Bela je krajina do 12. stoljeća bila pod hrvatskom državnom i (još duže) pod crkvenom vlasti (M. Kos, *Zgodovina Slovencev od naselitve do petnaestega stoletja*, Ljubljana 1955., str. 51; J. Žagar-Jagrov, *Kostel. Ljudje in zemlja ob Kolpi*, Kočevje 1983., str. 40-41; usp. i Ramovševu interpretaciju u: *Dialekti*, Ljubljana 1935., str. 135). Bitnom je značajkom Gorskoga kotara granični položaj u okviru hrvatskih zemalja, a takva, granična, bila je uloga toga kraja i prije dolaska Slavena; krajnji istok i dolina Kupe ubrajani su nakon 1. st. n. e. u rimsku provinciju Panoniju, dok je ostali veći dio pripadao provinciji Dalmaciji.⁸ Vjerojatno nije istina da je u potpunosti takav bio i položaj dviju hrvatskih država, Dalmatinske i Panonske Hrvatske; čini se da je Panonska Hrvatska zauzimala manji dio današnjega Gorskog kotara nego rimska Panonija.⁹

Među goranskim mjestima Gerovo (*Gerano*) se spominje najranije, još u 11. stoljeću, 1028. godine (A. Burić, *op. cit.*, str. 12; A. Rački, *op. cit.*, str. 7-8), međutim, taj podatak nije siguran, iako Rački, doduše oprezno, daje i argumentaciju svoga navoda. No moguće je da je prvi opis Gorskoga kotara u vrijeme prvoga križarskog rata (1096.) dao ugledni svećenik Raimond d-Agiles kad su križarske čete išle iz Istre u Dalmaciju zaobilazeći primorske gradove. Taj put očito je bio težak, između ostaloga i zato što su križari nailazili na divlji narod što se na prostranim pašnjacima bavi stočarstvom; od onih koji žive u primorju i govore dalmatski taj se narod razlikuje i jezikom, i to dakako slavenskim.¹⁰

Gorski kotar, vjerojatno slabo naseljen,¹¹ u doba feudalizma nije pružao mogućnosti za veće društveno raslojavanje stanovništva, pa su zato to područje osvojili feudinci koji nisu ponikli na goranskom tlu (*Gorski kotar*, str. 49), knezovi Krčki, poslije nazvani Frankapani/Frankopani. U *Vinodolskom zakoniku* iz 1288. goranska se mjesta ne spominju, no ipak je vrlo vjerojatno da su u 12. i 13. stoljeću Frankapani posjedovali goranski prostor. Povelja iz 1260. u kojoj se kao granica Vinodolske župe spominju Prezid (*Brezidin*) i Babno Polje (*Babino Polje*) svakako je "očiti faksifikat" (T. Smičiklas).¹² Osim Vinodolske župe (od 1225.) Frankapani su posjedovali i župu Modruš (od 1193.) u kojima su važnija središta u 14. i 15. stoljeću bila Gerovo, Brod na Kupi, Bosiljevo, Lukovdol i Gomirje; Modruškoj župi pripadale su, čini se, i Delnice.¹³ Frankapani su bili feudalnim gospodarima Gorskoga kotara sve do 1577. s time da su od 1580. opet posjedovali Lukovdol odnosno Severin, a inače su od 1577. prešli njihovi posjedi u vlasništvo obitelji Zrinski, gospodarski vrlo poduzetne. Područje Gorskoga kotara u organizaciji crkvene vlasti uglavnom je pripadalo Krbavskoj odnosno Krbavsko-modruškoj biskupiji.¹⁴

Obično se kao najstariji pouzdani spomeni goranskih mjesta navode podatci o Gomirju iz 1461. godine i o Lukovdolu, Moravicama, Delnicama, Lokvama, Brodu¹⁵ i Vrbovskom iz 1481. Upravo je ta 1481. godina bitna: o trgovini između sjeverne Hrvatske i Primorja svjedoči zabrana kraljevskog suda u Zagrebu iz te godine kojom se Frankapanima i drugim feudalcima ne dopušta ubiranje trgovinskih daća u naznačenim i u nekim drugim naseljima (*Gorski kotar*, str. 50). No komunikacija je već otprilike morala postojati, jer se jedino tako može protumačiti činjenica da je već 1438. jedan Delničanin dao svoga sina u Rijeku na izučavanje krojačkog zanata,¹⁶ a to pretpostavlja i stanovitu razvijenost naselja. Toponimi (naselja?) Mrkopalj i Lič pak registriraju se godine 1477.¹⁷ Izrazite je važnosti *Modruški urbar* iz 1486. u kojem su zapisana tri naselja (Gomirje, Ljubošina, Lukovdol), imena stanovnika te njihove obveze prema feudalcima; Delnice će urbar dobiti tek 1774. (*Delnice 1491-1981*, str. 15; *Gorski kotar*, str. 63, 301-302; Ivan Erceg, "Dokumenti o urbarijalnom uređenju u općini Delnice 1774/1786", *Vjesnik Histojskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, 28/1986., str. 15-60).

U 15. stoljeću i Gorski je kotar zahvaćen provalama Turaka koji su do Metlike stigli već 1408., a od druge polovice 15. stoljeća do konca 16. stoljeća turskih pustošenja goranskog prostora bilo je mnogo, s time da se ona povremeno nastavljaju sve do 1786.; relativno najmirnije bilo je čabarsko područje. Turci su mnogo prodirali ogulinsko-lukovdolskim i ogulinsko-moravičkim pravcem, a manje i linijom Lič - Delnice - Brod na Kupi (A. Burić, *op. cit.*, str. 14-16;

Hrvatska enciklopedija, 4, Zagreb 1942., str. 627). Delnice, koje su se - po svemu sudeći - nalazile gdje su današnje Lučice,¹⁸ osobito su teško stradale, a napose su katastrofalne bile godine 1528., 1558., 1578. i 1585. (*Gorski kotar*, str. 290); te posljednje godine Delnice su "potpuno uništene, popaljene i raseljene" (*Gorski kotar*, str. 295). Razumije se, u velikoj je mjeri opustio sav Gorski kotar; stanovništvo je odvođeno u ropstvo, ubijano ili je bježalo preko Kupe, uglavnom u južne krajeve današnje Slovenije. Čini se da je nešto starinačkog stanovništva ostalo oko Broda, Gerova i Čabra (*Hrvatska enciklopedija*, 4, str. 627; *Delnice 1481-1981*, str. 13), što se mora tumačiti i relativno većim pogodnostima za nastanak zbjega, dakle, taj je kraj vjerojatno i primao nešto domaćeg stanovništva u 16. stoljeću. U 17. st. zbjeg nastaje u središnjem dijelu, dok će u vrijeme Drugoga svjetskog rata tu funkciju obično imati viši gorski masivi (Tuhobić, Risnjak). Često se tvrdi kako je Gorski kotar prije migracija uvjetovanih turskim prodorima sav bio čakavski, no to nije vjerojatno.¹⁹ Spominje se²⁰ i seoba 1584. "u dolnju Austriju i Moravsku", i to "najviše iz kotara čabarskoga, delničkoga i vrbovskoga"; tvrdnja je to što zaslužuje i pozornost i (još više) rezerviranost.

U cilju obrane od Turaka Habsburgovci su 1579. osnovali Vojnu krajinu s većim mjestima Mrkopljem, Vrbovskim i poslije Ravnom Gorom. Počevši od 1599. Vlasima²¹ (uglavnom s područja Pounja) je naseljeno više mjesta i područja bez stanovništva: najprije Gomirje, Vrbovsko i Donje Moravice, zatim Mrkopalj, Lič, Ravna Gora itd. Većina novodoseljenih Vlaha bila je pravoslavne vjere, a oni su se 1605. trebali nastaniti i u Delnicama (*Gorski kotar*, str. 292), ali su se tomu usprotivili Zrinski, smjerajući u Delnice doseliti stanovništvo od Kočevja²² u Kranjskoj, i to onda kad već Delnice budu štiti krajišnici. No još prije dolaska Vlaha u Gorski kotar otpočeli su Zrinski iz Kranjske (1590.) naseljavati stanovništvo u Gornjim i Donjim Moravicama itd., ujedno im privremeno umanjujući tlaku i podavanja.²³ Tako je i s Delnicama. Zrinski su dovodili "u Delnice dio stanovništva iz svojih pokupskih imanja oko Čabra, Broda i Gerova. Zajedno s njima vraćaju se iz Kranjske djeca i unučad starih Delničana" (*Delnice 1481-1981*, str. 14). Milan Kruhek, uglavnom slijedeći Rudolfa Strohalu (*Uz Lujzinsku cestu*, Zagreb, 1935., str. 42-45), ističe sljedeće: "Početkom XVII stoljeća i starosjedioci i njihovi potomci vraćaju se i stvaraju novo naselje, današnje Delnice, ali na drugom mjestu, pogodnijem i sigurnijem, uz istu cestu nešto niže prema Brodu na Kupi. (...) Pismo Nikole i Petra Zrinskoga od 12. lipnja 1639. o ispaši vidodolske tovarne stoke u Lučicama najočitije potvrđuje da su novo delničko naselje stvorili upravo stanovnici starog naselja Lučice" (*Gorski kotar*, str. 295).²⁴ Možemo dakle ustvrditi da su nakon nekoliko desetljeća ponovno Delnice naseljene, ali nije posve sigurno (poput Strohala²⁵ i Kruheka) tvrditi da su novo naselje formirali starosjedioci iz Lučica ili njihovi potomci, iako ni udio toga stanovništva jamačno nije zanemariv, o čemu može biti svjedoče i prezimena Malinarić i Pleše zabilježena već 1645. (R. Strohal, *Uz Lujzinsku cestu*, str. 43). U tom smislu zacijelo točnije sude Stjepan Pavičić²⁶ (*Hrvatska enciklopedija*, 4, str. 627) i Mirko Valentić (*Delnice 1481-1981*); a to, osim analize današnjega delničkog govora, vjerojatno potvrđuju i toponimi što ih nalazimo u neposrednoj blizini Delnica: Kalička rebar²⁷ i Gerovska rebar²⁸. Također i predaja govori da su se u Delnice prvi naselili dva brata Tomac iz Razloga. Ovdje se nameće i

sljedeće pitanje što bismo ga mogli postaviti Rudolfu Strohalu koji je mislio da su Delničani prije odlaska u Kranjsku bili čakavci: kako su se uspjeli u svega nekoliko desetljeća pokajkaviti?²⁹ Ili: ako su, kako drži Strohal, Delnice pokajkavljene tek u 18. stoljeću, kako to da je do toga došlo tek tada? No načelno se može reći da su se mnogi izbjegli Gorani sigurno vraćali na svoja ostavljena zemljišta, ali je očito morao biti dosta velik broj ostalih naseljenika: iz drugih goranskih mjesta, iz Slovenije itd. U neka mjesta (npr. Lič, Mrkopalj) imigriralo je štokavsko ikavsko stanovništvo s jugoistoka, ne sa sjeverozapada kao u primjeru Delnica. Valja ipak razlikovati Lič i Mrkopalj, jer su Ličani štakavci (imaju primjere kao *ognjište*) dok su Mrkopaljci šćakavci (imaju primjere kao *ognjišće*). U cjelini, to je, dakle, period gospodarskog napretka kojem je pogodovalo postojanje zrinsko-frankopanskoga velikog feudalnog posjeda.

Prema Burićevim istraživanjima (*op. cit.*) u Delnicama se u 17. stoljeću javljaju ova prezimena: Pleše (1645.), Malinarić (1645.), Rugole (1649.), Šafar (1649.), Štūmac (1649.) i Butina (1670.). Tek u 18. stoljeću u Delnicama se spominju i porodice Tomac, Kezele, Gašparac, Andlar, Bolf, Petranović, Rački, Šnajdar i još neka dosta raširena prezimena, no izgleda da su nositelji tih prezimena doseljeni već u 17. stoljeću, ali nisu zabilježeni u dosad poznatim dokumentima i u odgovarajućim radovima povjesničara (*Hrvatska enciklopedija*, ibidem; *Gorski kotar*, str. 296).³⁰ I danas su u Delnicama najbrojniji potomci doseljenika iz 17. i 18. stoljeća, nositelji prezimenâ Majnarić³¹, Pleše, Tomac, Kezele³², Gašparac, Bolf³³, Rački³⁴, Petranović³⁵, Andlar³⁶ i Šnajdar.

Nakon obnove početkom 17. stoljeća Delnice su potpadale pod kapelaniju u Podstencama (R. Strohal, *Uz Lujzinsku cestu*, str. 44), o čem govori i predaja, koja opet štiti o bilo kakvom bježanju pred Turcima u Sloveniju; izgleda da ljudi u novije vrijeme govore o bježanju u Sloveniju i povratku natrag s oslonom na čitanje Strohalovih knjiga.³⁷ U drugoj polovici 17. stoljeća Delnice su dobile posebnu župu (R. Strohal, *Uz Lujzinsku cestu*, str. 44), a u tom je stoljeću podignuta i župna crkva, i to pri dnu današnjega grada, na tzv. Vidmu. No postoji, prema zapisu iz 1824., i podatak da je župa Delnice osnovana 1600. (*Delnice. 150 godina župne crkve*, 1975., str. 21). Pod delničku župu do početka prošlog stoljeća potpadale su i župe Lokve i Crni Lug.

U doba vlasti Zrinskih obnovljen je život i znatno je povećan broj stanovnika, osobito u Liču, Vrbovskom, Gomirju, Delnicama, Mrkoplju, Moravicama i u Brodu na Kupi (*Gorski kotar*, str. 283), a ovo posljednje spomenuto mjesto postalo je umjesto Gerova središtem "najvećeg dijela zrinskih goranskih posjeda" (*Gorski kotar*, str. 53). Sredinom 17. stoljeća Petar Zrinski osnovao je Čabar kamo je iz Liča prenio rudarski pogon i gdje je izgradio željezaru. Osim Slovenaca u Čabar je Zrinski dovodio i rudare iz Njemačke. Približno u isto doba prvi se put spominju i Fužine (*Gorski kotar*, str. 299-300). Jača tada i trgovina, napose između frankopanskih pokupskih posjeda i Primorja.

Zrinsko-frankopanska urota u Gorskom kotaru pripremana je vrlo živo, ali u tom kraju nakon neuspjele urote vlast domaćih feudalaca prestaje vojnim osvajanjem i pljačkom što ih vrši krajiška vojska, službenom zapljenom i procjenom zrinsko-frankopanskih dobara (*Gorski kotar*, str. 56; *Delnice 1481-*

1981, str. 15). Oko 1700. bilježimo preseljenje kmetova iz brodskog, delničkog i moravičkog kraja u Vukmanić i Knez-Goricu.³⁸

Pregled daljnjeg vladanja brodsko-delničkim područjem dajemo prema Rudolfu Strohalu (*Uz Lujzinsku cestu*, str. 43; usp. i A. Burić, *op. cit.*, str. 45). "Delnički kmetovi, koji su potpadali pod vlastelinstvo brodsko, došli su nakon zapljembe Zrinsko-Frankopanskih imanja najprije u vlasništvo ugarske komore, a kasnije austrijske. G. 1727. ustupi grof Rajmund de Villana Perlas svoja imanja u Siciliji i Abruzzima kralju, a u zamjenu dobi vlastelinstva Grobnika, Broda i Ozlja. Sin njegov Franjo Perlas prodao je ova vlastelinstva g. 1766. grofu Teodoru Batthyanyju. U rukama porodice grofova Batthyany ostadu ova vlastelinstva do mjeseca rujna g. 1872., kad ih kupi kneginja Viktorija Thurn-Taxis." I ostali Gorski kotar doživljuje od konca 17. stoljeća niz brzih ili čak vrlo brzih gospodarskih i političkih promjena praćenih štetnim posljedicama, pri čemu je nekadanji veliki jedinstveni feud razdijeljen, a kao naselja izdvajaju se Mrkopalj, Čabar, Delnice, Vrbovsko, Ravna Gora i Fužine. Spomenimo da je Marija Terezija osnovala 1776. Severinsku županiju, koja je u konačnoj organizaciji podijeljena na tri kotara: Primorski, Gorski i Kupski.³⁹ U Primorski kotar ulazila su naselja Fužine, Lokve i Lič, Gorski je kotar obuhvaćao sav središnji dio današnjeg Gorskog kotara (Čabar, Brod, Delnice, Ravna Gora, Sušica, Mrkopalj), dok su pod Kupski kotar spadali Severin, Lukovdol i Bosiljevo. No niti Severinska županija nije bila duga vijeka: ukinuta je 1785. ili 1786.⁴⁰ (*Gorski kotar*, str. 64-66; tu se govori o ukinuću županije 1785.).

Kad je u prvoj polovici 18. stoljeća (1728.) izgrađena Karolinska cesta (Karlovac - Bakar - Rijeka) pravcem preko Vrbovskoga, Ravne Gore, Sungera i Fužina, prometno zaobilaženje Delnica zaprijetilo je tomu mjestu stagnacijom, pa se tada neki Delničani i sele u Liku (Kosinj⁴¹) i Moslavinu (Jelensko Gornje⁴²), Upravo je druga polovica 18. stoljeća bila važna za Ravnu Goru, Mrkopalj, Vrbovsko i još neka manja mjesta jer su odijeljena od Vojne krajine (koja je obuhvaćala dio goranskoga juga) i pretvorena u tzv. Trgovačku gospoštiju sa središtem u Trstu; ta su tri naselja 1785. dobila status povlaštenih slobodnih kraljevskih trgovišta. Sljedeća važna prometnica, Lujzinska cesta (dovršena 1811., u vrijeme Ilirskih provincija i francuske vlasti), snažno je djelovala na ubrzani razvitak Delnica, no u drugoj polovici 19. stoljeća ponovno se javlja kriza praćena kućarenjem i nadničarenjem izvan zavičaja, nedaće su još povećane velikim požarom što je Delnice zadesio 1867. Opet je nova prometnica, željeznička pruga Zagreb - Rijeka, otvorena 1873., značila vraćanje života Gorskom kotaru (*Delnice 1481-1981*, str. 21-24), a tada su neka druga mjesta izgubila na značenju te se Delnice izdvajaju kao vodeće naselje. Osim u već navedena područja Delničani i ostali Gorani su odlazili i u inozemstvo, osobito u Kanadu i SAD.

Gorski kotar jedan je od najslabije naseljenih dijelova Hrvatske. Hrvati su gotovo jedino stanovništvo na delničkom i čabarskom području, dok je postotak Srba oko Vrbovskoga znatan. U 17. i 18. stoljeću doseljen je priličan broj Nijemca i Slovenaca, poglavito na čabarsko i ravnogorsko područje. Uz Karolinsku cestu naseljeno je u 18. stoljeću nešto Čeha i Slovaka, a tada je na to područje doseljeno i dosta čakavaca, uglavnom Primoraca. Prilikom gradnje Lujzijane zadržao se u Gorskom kotaru poneki Talijan, a osobito u Lukovdolu bilježimo i nekoliko

francuskih prezimena. To je stanovništvo tijekom vremena uglavnom pohrvaćeno, s izuzetkom upravo spomenutih čakavaca koji su i otprije bili Hrvati. Hrvati su i doseljenici iz Bosne, pripadnici katoličke vjere, Srbi su pak doseljenici pravoslavne vjere.

Uočeno je u znanosti (M. Gavazzi, *Vrela i sudbine narodnih tradicija*, Zagreb 1978., str. 183; *Gorski kotar*, str. 333) da Gorski kotar dosada nije iscrpnije etnološki istraživani, te da etnografska građa još nije u cijelosti obuhvaćena; ipak su novija istraživanja (M. Gavazzi, *op. cit.*, str. 180-183; *Gorski kotar* str. 331-369, 371-411; *Delnice 1481-1981*, str. 101-111) donijela važnih rezultata, pri čemu su, naravno, potrebna nova istraživanja, vrednovanja i provjeravanja. Općenito se može reći da je taj kraj područje susreta četiri kulturna areala odnosno etnografske sfere; riječ je o jadranskoj, dinarskoj, panonskoj i alpskoj sferi. Prvim etnografskim slojem obično se smatra jadranski³ (*Gorski kotar*, str. 363), ali se naglašava i veća prisutnost (inače u Gorskom kotaru najslabije zastupljene) panonske sfere u lukovdolsko-severinskom kraju od današnje (*Gorski kotar*, str. 332). Također je upravo bitno ukazivanje na mogućnost kontinuiteta goranskog ženskog odjevnog inventara s prigorskim i još više vezanost lukovdolske baštine s gornjopokupskom "iz razdoblja prije pojave alpske kulture na tom području" (*Gorski kotar*, str. 364). Na etnografski najbogatijem terenu (Gorskom kotaru susjedna Bela krajina, Brodmoravički i Severinski kraj) prisutne su sve spomenute tendencije, panonska, alpska, primorska i dinarska, ali s osobitim udjelom svake od tih etnografskih provenijencija. Još podcrtavam veze Grobničkog polja i Kastavštine s područjem Čabra, Gerova i Prezida (*Gorski kotar*, str. 341); tomu dodajem i nazočnost jadranskog etnografskog obilježja, hrvatskog tanca, u pojasu od mora do Kupe (*Gorski kotar*, str. 361), a također i eventualne veze Istre i Gorskog kotara (*Gorski kotar*, str. 367).⁴

Podjela bi, dakle, bila na četiri etnografske zone, jugozapadnu (periferni sloj jadranskog kulturnog areala), jugoistočnu (periferni sloj dinarskog kulturnog areala), sjeverozapadnu (periferni sloj istočnoalpskog kulturnog areala) i sjeveroistočnu (periferni sloj panonskog kulturnog areala); ovdje ne donosimo primjerâ, ali je rečeno dovoljno, da se može zaključiti, kao je riječ o prijelaznom odnosno mješovitom području tradicijske kulture u kojem se ipak mogu razaznavati područja različitih utjecaja.

Akademik Aleksandar Flaker Gorski je kotar opravdano nazvao "povijesnim zbjegom" (*Dometi*, 2/1969., br. 8-9, str. 10-14) koji i nakon više stoljeća zajedničkog života još uvijek svojim jezičnim značajkama uvjerljivo svjedoči o podrijetlu svoga stanovništva, ali i o opstanku na prostoru koji je svima postao zavičajem.

BILJEŠKE:

¹ Veoma je važna i monografija *Delnice 1481-1981*, Delnice 1981. Znanat znanstveni rezultat, najvećim dijelom na onomastičkom području, predstavlja također knjiga A. Burića *Povijesna antroponimija Gorskog kotara u Hrvatskoj* (Rijeka 1979), koja je u dopunjenu i proširenu izdanju tiskana ponovno 1983; redovito citiram to izdanje iz 1983.

² *Gorski kotar*, str. 281-283; *Općina Vrbovsko - njena prošlost - njena sadašnjost*, str. 25. - Nova istraživanja te problematike mogu biti vrlo dragocjena.

³ *Gorski kotar*, 5. str. u boji.

⁴ *Gorski kotar*, str. 282-283; Enciklopedija Jugoslavije, 1, str. 249.

⁵ Ovomu se zacijelo može dodati i Kupuska dolina, barem kad se radi o kontinuitetu naseljenosti.

⁶ R. Lopašić, *Oko Kupe i Korane*, Zagreb 12895, str. 61-62; R. Strohal, *Uz Lujzinsku cestu*, Zagreb 1935, str. 121-122.

⁷ E. Laszowski, *Gorski kotar i Vinodol*, Zagreb 1923, str. 9. Podrobno je o tom zidu pisao V. Klaić, "Rimski zid od Rijeke do Prezida", *Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva*, V/1901, str. 169-176, a u novije doba Radmila Matejičić, "Sedam godina rada na istraživanju libumijskog limesa", *Osječki zbornik*, 12/1969, str. 25-38.

⁸ Takva je granica prema *Općoj enciklopediji JLZ*, 2, Zagreb 1977, str. 237-239. No čini se prema Šišiću (*Pregled povijesti hrvatskog naroda*, Zagreb 1975, str. 37) da se Panonija prostirala još dalje na zapad.

⁹ Usp. A. Burić, *op. cit.*, str. 11-12; "Zanimljivo je napomenuti da je takvo razgraničenje Panonije i Dalmacije cijelih 250 godina činilo i razgraničenje dviju hrvatskih država, Posavske i Dalmatinske Hrvatske, sve do Tomislavova ujedinjenja 925. godine". Tako misli i A. Sekulić, "Brod na Kupi i njegova župa", *Croatica christiana periodica*, 6/1982, br. 10, str. 53. Ali je o tom pitanju raspravljano otežano, ponajprije zbog nesigurne odredbe toponima Gvozđ (v. S. Antoljak, "Paturgoz" ili "Patur Gozdia", *Zadar* 1971), koji je bio granični planinski lanac, a i zbog toga što taj kraj očito nije bio jače naseljen i nije bio dovoljno povezan s ostalim hrvatskim zemljama.

¹⁰ Usp. *Gorski kotar*, str. 48; A. Burić, *op. cit.*, str. 12; A. Sekulić, *op. cit.*, str. 53-54; Nada Klaić, *op. cit.*, str. 45-46.

¹¹ A. Burić (*op. cit.*, str. 13) naprotiv misli da su krčki knezovi mogli naći u Gorskom kotaru "već jake naseobine".

¹² E. Laszowski (*op. cit.*, str. 14) tu povelju zove "krivotvorena isprava", a V. Kalić (*Krčki knezovi Frankapani*, Zagreb 1901, str. 306, bilj. 61) "patvorina"; ujedno V. Klaić dodaje: "...ali označene mede bit će zaista obstojale" (str. 306).

¹³ S. Pavičić (*Hrvatska enciklopedija*, knj. 4., Zagreb 1942, str. 627) piše kako su delnice pripadale Modruškoj župi, a V. Klaić (*Krčki knezovi Frankapani*, str. 50-51, 306) da su pripadale vinodolskoj župi. O pripdaju Delnica Modruškoj župi čitamo i kod M. Kruheka (*Gorski kotar*, str. 285).

¹⁴ V. *Gorski kotar*, str. 50; A. Burić, *op. cit.*, str. 47-48. Ima iznimaka u smislu povremenog potpadanja čabarsko-geovskog kraja pod Akviljsku biskupiju i konstantnog pripadanja bosiljevskog kraja pod Zagrebačku biskupiju. Iako u literaturi nema pravog slaganja u svezi s krajnjim sjeverozapadom, ipak se može reći da su oba ta podatka važna, poglavito ovaj drugi, jer na goranskom istoku nalazimo očito starih kajkavskih značajki.

¹⁵ Moravice su današnje Brod Moravice, a Brod je današnji Brod na Kupi.

¹⁶ Na taj važan detalj posve je neprecizno upozorio zaslužni A. Rački (*ibidem*, str. 8) a netočnosti ima i u A. Burića (*op. cit.*, str. 45). O tome vidi u: J. Lisac, "Oko problema prvog spomena naziv Delnica", *Istra*, 20/1982, br. 3-4, str. 147-150; "Gorski kota u svjetlu najnovijih istraživanja", *Domati*, 15/1982, br. 8-9, str. 127, 131. - Proučavatelji goranske povijesti još se moraju vratiti studiju kodeksa riječkog kancelara i notara Antuna de Renno!

¹⁷ E. Laszowski, *op. cit.*, str. 60; *Gorski kotar*, str. 283-284.

¹⁸ Toponimi *Delnice*, *Lučice*, a također i obližnja *Presika*, motivirani su najvjerojatnije činjenicom lociranosti na granici između brodske i hreljinske dominija (usp. *Gorski kotar*, str. 429-431; postoji i tumačenje toponima *Lučice* u značenju livade, *Gorski kotar*, str. 429). Vida Barac-Grum u jednom ranijem članku ("Toponimija gorskokotarske regije u Hrvatskoj", *Onomastica jugoslavica*, 3-4/1973-1974, str. 24. naziv *Delnice* tumači drugačije: također prema pridjevu *delbnz*, ali u značenju "gorski". Ponegdje se spominje kako bi naziv *Delnice* dolazio i o "delavci" u značenju "radnici" (Br. Pleše, "Delnice. Prilog poznavanju razvoja mjesta i stanovništva", *Geografski glasnik*, 16-17/1954-1955, str. 106). - Upravo je Br. Pleše jedini u svđj dosadašnjoj literaturi spomenuo ono što navodi Vinko Sabljar (*Miestopisni riečnik kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije*, Zagreb 1966, str. 76), naime da su se *Delnice* "njegda" zvale "Merzlopolje". No nije jasno odakle Pleše uzima d je prvotni naziv naselju bio Mrzlopolje: "Prvobitni naziv za ovo naselje bilo je Mrzlopolje" (*ibidem*, str. 106). Inače je u povodu Sabljareva djela rečeno "kako se u te podatke možemo pouzdati" (A. Cividini, *Gorski kotar*, Dio I, sv. 1, Zagreb 1934, str. 26). Sabljarevo djelo drži dragocjenim i M. Lončarić, "O

varijantama ojkonima i višeičnosti naselja u Sabljarevu 'Miestopisnom riečniku', *Filologija*, 8/1978, str. 193-199.

¹⁹ Usp. J. Lisac, "Goransko predmigracijsko dijalektno stanje i podrijetlo suvremenih organskih idioma u Gorskome kotaru", *Domeli*, 24/1991, br. 6-7, str. 381-386.

²⁰ R. Strohal, "Zašto su Hrvati prestali pisati glagolskim pismom", *Nastavni vjesnik*, 26/1917-1918, str. 314-317; citat je sa str. 317.

²¹ Riječ Vlah u raznim vremenima i krajevima ima različita značenja, a često se je upotrebljavala za stanovništvo iseljeno iz naših zemalja pod turskom vlasti (*Gorski kotar*, str. 52-53).

²² Zanimljivo je da se i danas naselje Raskrižje Tihovo (u neposrednoj blizini Marije trošit) neslužbeno naziva Kočevje. A Burić (*op. cit.*, str. 389) krivo piše da je Kočevje "zapadni dio sela Raskrižje Tihovo". Možda je naziv mjesta odatle što su kućarci zvani kočevarima, dakako, "po slovenskom mjestu Kočevje odakle je bilo mnogo takvih trgovaca" (B. Klaić, *Rječnik stranih riječi*, Zagreb 1968, str. 727); možda je uzrok u tome što je naselje eventualno osnovalo stanovništvo iz Kočevja ili njegove okolice. O kućarcima v. više u: *Gorski kotar*, str. 369.

²³ O naseljavanju iz 1590. usp. R. Strohal, *Uz Lujzinsku cestu*, str. 51; J. Zagar-Jagrov, *op. cit.*, str. 68. Među tim doseljenicima iz 1590. bilo je i Nijemaca (R. Lopašić, *Hrvatski urbari*, Zagreb 1894, str. 385) što su u 14. st. naseljeni u kočevski kraj. O tom svjedoče njihova prezimena (Sneperger, Ferderber). Među doseljenicima bilo je i onih podrijetlom iz južnijih krajeva. Tako misli i J. Mal ("Uskočke seobe i slovenske pokrajine", *Srpski etnografski zbornik*, Ljubljana 1924, str. 56) koji govori o bijegu u protivnom smjeru "od nekada". E. Laszowski (*op. cit.*, str. 30) piše kako je Zrinski 1590. naselio u Gornjim i Donjim Moravicama "neke Slovence iz Kostela u Kranjskoj".

²⁴ Nakon čitanja toga pisma N. i P. Zrinskoga možemo reći da su u Lučicama pašnjake "od veća" (E. Laszowski, *Izbor isprava velikih feuda Zrinskih i Frankopana*, Zagreb 1951, str. 85) posjedovali pučani iz primorja a ne delnički kmetovi. No ipak se čini da su Delničani imali svijest o vlastitu pravu na te pašnjake ili su im oni bili barem posebno pogodni. Zaključujemo to na temelju sljedećeg: "Od g. 1645. bit izdana konačna presuda domalnoga suda u Bakru, kojom se odsuđuju na kaznu delnički župan Mikula Malinarić i kmetovi Luka Pleše i Juraj Malinarić kovač, koji su u Čučicama ogradili pašnjake i nijesu pustili primorcima, da ondje njihovo blago pase" (R. Strohal, *Uz Lujzinsku cestu*, str. 43).

²⁵ Strohal je griješio (i) kada je tvrdio da su ravnogorski govor "donijele nekadanje starosjedišačke hrvatske pribjeglice iz Kranjske" (*Uz Lujzinsku cestu*, str. 102), kako je to uvjerljivo dokazao N. Majnarić ("Jedno rovtarsko narječje u Gorskome Kotaru", *Južnoslovenski filolog*, XVII/1938-1939, str. 135-149). Usp. i A. Herljević, *Ravna Gora*, Rijeka 1965, str. 6. - U Ravnu Goru su u prvoj polovici 17. stoljeća naseljeni Vlasi, a nakon kojih 130 godina oni su iseljeni, prema carskoj zapovijedi, u krajeve između Gornjra i Ogulina. Nakon odlaska Vlaha u Ravnu Goru stiglo je mnogo doseljenika među kojima su najbrojniji bili oni iz Gornje Kranjske, "uglavnom iz krajeva oko C e r k n a, I d r i j e, Č r n o g a V r h a nad Idrinom i P o l j u n a" (N. Majnarić, *op. cit.*, str. 149).

²⁶ Pavičić kaže sljedeće: "Za to nastanjivanje poslužila su im (Zrinskima, op. J. L.) njihova pokupska imanja oko Čabra, Broda i Gerova, na kojima se stanovništvo već umnožilo. (...) Svi ti i drugi naseljenici donijeli su u taj od starine čakavski kraj kajkavsko narječje i čakavski govor, koji su u 17. st. već bili zavladali u Pokuplju pod utjecajem doseljenika s lijeve strane Kupe. Po svom položaju Delničani čine južnu granicu kajkavskog narječja u tom kraju". No barem je ova posljednj rečenica evidentno netočna.

²⁷ Kalić je naselje smješteno kod sela Turki ponad rijeke Kupe; nisu mnogo udaljene ni Razloge ni Gerovo. - Mišljenje poput Pavičićeva i Valentićeva zastupa i Br. Pleše, *op. cit.*, str. 107.

²⁸ Ipak će od čimbenik što se navode kao sastavnice delničkog stanovništva (starosjedioci, Brod, Čabar, Gerovo) svakako vrlo jak biti element iz gerovskoga kraja; no ne smijemo pri tom misliti samo nausko gerovsko područje.

²⁹ Usp. npr. ono što kaže I. Goran Kovačić: "Župančić mi kazivao da jedno selo kraj Vinice govori čakavski" (Ognjevi i ruže), Zagreb 1975, str. 103). Dakle, još u 20. stoljeću u Sloveniji je bilo čakavaca, no još brojniji su tragovi njihova davnog dolaska u te krajeve, osobito u Belu krajinu.

³⁰ Prilikom studija prezimena na koja nailazimo u Gorskome kotaru veliku sam pozornost posvetio prostranju tih prezimena u Gorskome kotaru, u ostaloj Hrvatskoj (*Leksik prezimena SR Hrvatske*,

Zagreb 1976) i u Sloveniji (*Začasni slovar slovenskih priimkov*, Ljubljana 1974). Ti rezultatnikako nisu zanemarivi, ali ovaj rad ne opterećujem tim podatcima, iako su i oni utjecali na oblikovanje mojih pogleda. Samo bih napomenuo da nije jasno gdje su na prezimena Smokvina (*Gorski kotar*, str. 296) i Smorin (*Hrvatska enciklopedija*, 4, str. 627) naišli Kruhek i Pavičić; valja uzeti u obzir i to da su neke od obitelji što se u literaturi navode kao delničke očito morale zaposjesti naselja u okolici Delnice, ne baš same Delnice. - Još dodajem da u *Začasnom slovaru slovenskih priimkov*, nedostaje nešto prezimena iz Kostela, spomenutih u vrijednom djelu J. Žagara-Jagrovog. Inače na mnoga prezimena iz Kostela nailazimo i s druge strane Kupe (Beljan, Briški, Cetinski, Delač, Jakovac, Kajfež, Skender, Žagar, Bauer, Bukovac, Klobučar, Lisac, Štimac itd.).

³¹ Čini se sigurnim da je to prezime dobiveno od Malinarić. Strohalovo (*Uz Lujzinsku cestu*, str. 45) tumačenje promjena nije uvjerljivo; on pretpostavlja ove etape: Malinarić - Mauninarić - Mainarić - Majnarić.

³² R. Strohal (*Uz Lujzinsku cestu*, str. 44) navodi da je to prezime "prije" glasilo Kezerle; riječ je, izgleda, o doseljenim Mužarima. Oni se ne pojavljuju u Delnicama tek 1734. (A. Burić, *op. cit.*, str. 169-170) neto 1723. (R. Strohal, *Narodne pripovijetke iz grada Karlovca, sela Lokava, Delnica i trgovišta Vrbovskog, Karlovac 1901*, str. 226).

³³ R. Strohal (*Uz Lujzinsku cestu*, str. 44) tvrdi da je to prezime dobiveno od prvotnoga Wolf; isto i A. Burić, *op. cit.*, str. 24. Ipak ističem da ne to prezime nailazimo već u 15. stoljeću u krajevima dosta udaljenima od Kranjske (A. Rački, *ibidem*, str. 8; Đ. Šurmin, *Hrvatski spomenici*, Zagreb 1898, str. 180, 414).

³⁴ Lako je moguće da su Rački i u Delnice stigli iz (danas zapuštenog) sela Rake u Kostelu; odatle je prajed hrvatskoga povjesničara i političara Franje Račkoga (J. Žagar-Jagrov, *op. cit.*, str. 31, 142-143).

³⁵ R. Strohal Petranoviće drži vlaškom porodicom (*Uz Lujzinsku cestu*, str. 44). - Zanimljivo je da nositelje toga prezimena nalazimo i u naseljima Magića Mala, Siče i okolici, dijalektološki izvanredno zanimljivima.

³⁶ R. Strohal (*Uz Lujzinsku cestu*, str. 44) spominje prezime Andler, čak i početkom 20. stoljeća (Nar. prip. iz bilj. 32, str. 187).

³⁷ Usp. P. Ivić, *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, 9/1966, str. 196: "Međutim, postojeća svest o dijalekatskoj pripadnosti u mnogim nacionalnim ambijentima u stvari je knjiškog porekla: koncepcije učenih ljudi sišle su u narod. To, naravno, oduzima smisao zahtevu da se naučno gledanje na problem osloni na populama shvatanja".

³⁸ R. Lopašić, *op. cit.*, str. 163, 290-291; S. Težak, "O rezultatima dijalektoloških istraživanja u okolici Karlovca", *Ljetopis JAZU*, 62/1957, str. 419.

³⁹ A. Herljević (*op. cit.*, str. 11) govori i o četvrtom, Trgovačkom kotaru, ali u njem nije bilo goranskih mjesta; isto tako u: *Gorski kotar*, str. 131-132; I. Erceg, "Gospodarski izvori pučanstva Vinodola, Gorskog kotara i Rijeke u XVIII stoljeću", *Jadranski zbornik*, VII/1966-1969, str. 66.

⁴⁰ Prema R. Strohalu (*Uz Lujzinsku cestu*, str. 61) i još nekim autorima (*Gorski kotar*, str. 241) ta je županija ukinuta 1786. Tako je i u najboljeg poznavaoca te problematike I. Ercega (*op. cit.*, 1966-1969, str. 66) i u nekih drugih učenjaka. No i Herljević (*op. cit.*, str. 11) navodi godinu 1785. U monografiji *Općina Vrbovsko - njena prošlost - njena sadašnjost* (str. 34, 42) navode se obje te godine.

⁴¹ R. Strohal, *Uz Lujzinsku cestu*, str. 44; S. Georgijević, "Jat (ĕ) u govoru Ličkog Polja", *Južnoslovenski filolog*, XIX/1951-1952, str. 133-149; S. Pavičić, Seobe i naselja u Lici, *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, 41/1962; M. Dragičević, "Refleksji jata u današnjim ličkim govorima", *Srpski dijalektološki zbornik*, XXVI/1980. - Pavičićeva studija, iako jamačno nije bez promašaja, predstavlja izvrstan pregled stanovništva Like. On kaže u sljedeće: "U svemu je na zemljište između Gvozda i Znanje oko 1700. i u kasnijim seobama doselilo oko 140 goranskih porodica. Od toga ih tri četvrtine potječu iz Gornjega Pokuplja, od Skrada, Delnica i Fužina, a samo jedna iz ogulinskog kraja" (str. 259).

⁴² Usp. R. Strohal, "Dijalekti u današnjoj bjelovarsko-križevačkoj županiji", *Nastavni vjesnik*, 28/1919-1920, str. 412-416; Isti, *Nešto o historiji hrvatskoga jezika i njegovih narječja*, Zagreb 1932, str. 54; Isti, *Uz Lujzinsku cestu*, Zagreb 1935, str. 44.

⁴³ Ipak napominjem da u sferi jadranske kulture kamen služi kao isključivi građevni materijal; u panonskoj sferi nekad je uporaba drveta bila pretežna, dok se na alpskom i dinaskom području podjednako primjenjuju oba materijala. S tim u svezi valja napomenuti da u Gorskome kotaru kuće npr. izgrađene u 15. stoljeću nisu sačuvane u novijem vremenu; jamačno su dakle izgrađene od drveta. Najstarija kuća u Gorskome kotaru, sagrađena u 17. stoljeću, nalazi se u Delačima (Brodmoravički kraj).

⁴⁴ Ovdje dodajem zanimljiva svjedočenja Gorana Kovačića (*Sabrana djela II*, Zagreb 1983, str. 359) o Gorskome kotaru: "Kraj, koji već skoro dva vijeka, a moguće i više, šalje svoje sinove po čitavome svijetu, a i geografski mu je položaj takav, te je raskrsnica svih putanja i upliva, kraj u kome se govori moguće više stranih jezika nego u svim ostalim krajevima naše krasne domovine, imao je sva sredstva civilizacije u najpunijem i najstarijem naletu protiv svoje autohtone kulture, tim više što je selidba prouzrokovala nenapućenost, a onda naglo doseljavanje ljudi iz drugih krajeva koji su unosili utjecaje svoje narodne kulture."

Josip Lisac: THE HISTORICAL BACKDROP OF THE GORSKI KOTAR DIALECTAL STATE

S u m m a r y

The article analyses data from the history of Gorski Kotar, especially the material which has shaped the contemporary state of its dialects. In this manner the author explains today's profoundly differentiated dialect structure with very different kajkavian, čakavian and štokavian types of speech